

TANULMÁNYOK

EMLÉKÜLÉS GENTHON ISTVÁN SZÜLETÉSÉNEK
100. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL

Bernáth Mária

SZUBJEKTÍV EMLÉKKÉPEK GENTHON ISTVÁN RÓL

„Nathanael – intette André Gide tanítványát – ne keresd az Istent másutt, mint mindenütt.” Genthon István ezzel a mondattal kezdi Rippl-Rónai-albuma szövegének utolsó bekezdését. De a Rippl-Rónai név kihagyásával, most idézem ezt a bekezdést, mert kijelöli azt az utat, ahonnan íróját megpróbálom megközelíteni. „...ki jövődök és múltak keresztútjait megjárta, lépten-nyomon motívumok zszibongó őserdejére bukkant s rajtuk túl azok isteni magvára, a szépre, az artisztikumra. Elfáradva, törődötten, megbékélve s még egyszer! tarkán-aranyos pasztellfelhőben kigyúlva, bölcs mosolyú arca eltűnik szemünk elől. Mi várhatott volna még rá? Ujra kezdje, amit oly ragyogóan elvégzett? Éppen elég boldog emléket örökített azokra, kik megértik, hogy kigyönyörködte, lelkesülten és pazarul kigyönyörködte magát e világban.”

Nemcsak azért érintenek mélyen e sorok, mert arról a művésről szólnak, akihez az évtizedek során oly közel kerültem, hanem, mert ahányszor elolvasom, valami mély ünnepélyesség fog el, mintha birtokába jutottam volna valami bizalmas önvallomásnak, amivel egyébként Genthon fukarul bánt. Még azoknak a művészeknek az irányában is éberem figyelt érzelmeire, akiket kiválasztott a maga számára.

Nehéz volt közel kerülni hozzá, mert lényegében egy burok vette körül, amelyen semmi személyes nem hatolhatott át. Ez a visszafogottság nyilvánvalóan egyfajta önvédelem volt. Férfias módon nem akarhatta magánéletének tragédiáját mások sajnálkozásába vagy az önsajnálát látszatába engedni, így körülbástyázta magát. Személyiségének hathatósabb megközelítése most mégis felidézti a visszaemlékezővel, hogy kisfia gyermekparalízisben meghalt, de az infekciót tőle felesége is megkapta, aki megbénult és egész életére tolokocsiba kényszerült. Túlélte férjét. Genthon, magánéletének nehézségeiről soha egyetlen panaszos szót sem ejtett, életét egy más szférába helyezte, és tehetsége, lenyűgöző szorgalma szakmájában egy teljes világ befogadására tette alkalmassá.

Megpróbálom körülírni, hogy hányféle szeletét is gyakorolta a művészet-történeti pályának, és szeretném hangsúlyozni, hogy ez a variabilitás egyáltalán nem akadályozta abban, hogy teljes figyelemmel és érdeklődéssel forduljon a felé a feladat felé, amelyik várta. Nem tudom, műértőnek volt-e

jobb vagy szakírónak, muzeológusnak vagy az észrevételeit szakmabeliekkel, fiatalokkal megosztó tanárnak – bár ez a tanítás nem katedráról zajlott. Gondolom, az őt nem bántotta, hogy mezei tanító maradt: a művészetelmélet nem hozta lázba, csak maga a mű, a *mű*. Valahogy a legtermészetesebb módon kezelte, és nem ünnepként élte meg a művészettel való találkozást – számára az maga volt a levegő, amely nélkül élni nem lehet. Igen, most ha belegondolok, egyetemi tanárnak nehezen képzelem, közkatona volt a javából.

Művészekkel, művészettörténészekkel való együttlétei alatt – tényleg, bárkozott-e mással is, mint művésszel vagy művészettörténésszel? – ebéd-szünetben a Gundel akkori közétkeztetésein, vagy munkaidő lejárta után (igen! a munkaidő lejárta után) egy-egy szelidebb kocsmá-szpresszóban, pokolian tudta élvezni a beszélgetést, az adomázást. Miről? Ugye már mindnyájunk számára nyilvánvaló, hogy egy-egy jó vagy rossz képről, egy-egy téves vagy problematikus műtételről, a gyűjtőkről, akiket valami delejes vonzalom és bizalom kötött öhozzá. Ne feledjük, azokban az 1959-től 69-ig tartó években, amelyek közé Genthonnal kapcsolatos emlékezetem szorul, még szó sem lehetett műkereskedelemtől, és a képek ára olyan megszógyenyítően alacsony volt, hogy akinek nem kenyérrre kellett, aligha akart megválni tulajdonától. Persze sokaknak kellett kenyérrre. A világháborútól véletlenül megkímélődött gyűjtemények az ötvenes években bomlottak fel, és a műtárgyak, mint itthon értéktelen kacat jutottak át külföldre, vagy szét-szóródva próbálták átvészelni a vészterhes éveket. Nem emlékszem olyan délelőttre – a több mint tíz év alatt, míg egyazon folyosóról nyíltak szobáink Genthonnal a Szépművészeti Dózsza György út felé eső szárnyán –, amikor 11 tájban ne egy öreg, kopott, meggyötört gyűjtő kopogtatott volna szobája ajtaján. Hozzá jöttek, aki még tudta mi az érték, és aki még azt is tudta, hogy ki is igazából a vendég. Hányszor, de hányszor láttam Rippl-Rónai nevelt lányát, Anellát, férjével Dobossy Elekkel, családi bajaikkal és politikai félelmeikkel terhelten azon a folyosón! Genthon halála után négy évvel mentem el először Anellához, immár konkrét érdeklődéssel – és már egyetlen kép nem volt a falon. De ez a történet már messze vinne tárgyunktól.

Visszatérve az előbbi gondolatmenethez: milyen műértő, képszakértő is volt? A Magyar Nemzeti Galéria még a Kossuth-téri Kúria-épületben volt, oda érkeztek bírálatra az új tulajdonost kereső, vagy éppen a külföldre igyekvő képek. Mindmáig egyik legnagyobb szakmai élményem fűződik e bírálatokhoz. Sokan, tízen-tizenöten összegyűltünk ilyenkor és körülvettük Genthont, aki azt akarta, hogy beszéljünk arról a tíz-húsz képről, ami ilyenkor elének került. Kíváncsi volt bizonytalankodó, téves, vagy éppen helyes irányba tapogatózó véleményünkre, néha figyelmünkbe ajánlva egy-egy látszólagos apróságot, ami nem egyszer kulcsa volt a műnek. Nem felejttem el, úgy viselkedett hétről-hétre, mintha csak egyike lenne kis csoportunknak. Csak azt tartotta fontosnak, hogy merjünk a képről beszélni. E bírálatok olyanok voltak, hogy a hosszú évtizedek alatt nem halványodott el bennem az emléküik,

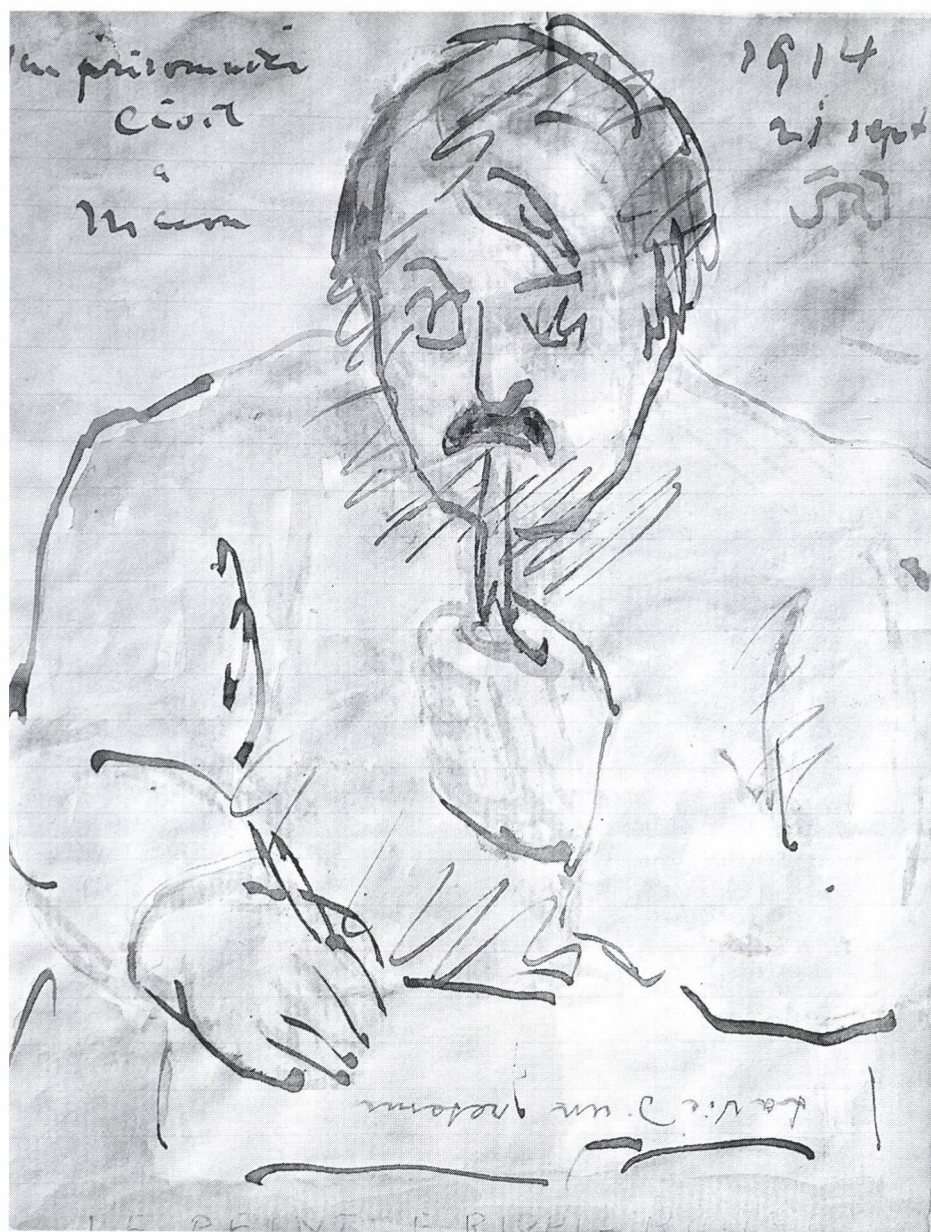
Hoffmann Edith: Genthon István árnyképe, 1931

és fájlalom, hogy elmagányosodtunk. Ami azt illeti, az a gyanúm, hogy a poszt-modern sem igényli már ezt a szakmai attitűdöt. Nem beszélve a pénzről, ami akkor még senkit nem motivált, tekintettel arra, hogy nem volt, de ha lett volna, sem közelíthette volna meg a szakmát. Genthont, azt hiszem, abban a zakóban ismertem meg, amiben temették. – Ide kapcsolódva még el kell mondanom, hogy a bírálatok végén néhányan mindig átmentünk vele a Kossuth-térről a Szalay cukrászdába, ahol már Genthon felvette a művészekkel kapcsolatos anekdotázó társasági ember szerepét. És örült nekünk, hogy körbevettük.

Milyen volt muzeológusként? Sajnos már kevesen vagyunk, akik emlékezünk az általa rendezett termék kiegyensúlyozottságára, és arra az értelmes rendre, amiben nyilvánvaló, hogy mit tart főműnek, és az az út is belátható, ami az apró stílusmozdulatokkal elvezet ehhez a főműhöz. Szerettem azt az ökonómiát, amit az általa rendezett kiállításokon követett. A művész csetlését-botlását, hiába volt az része az ocuvre-nek, megkerülte. A jó kiállításnak szerinte nem átfogónak, hanem befogadhatónak kell lennie. Nem horizontálisan akarta az életművet megjeleníteni, hanem a jóistennel tárgyaló pillanatokot járta körül. A művész legélesebb profiljának és képességei maximumának kellett kirajzolódnia. A szakmának rendelkezésére bocsátotta, vagy felhívta a figyelmét a tanulmányi raktárra, ha épp igényelte valaki. Jó volt egyébként lapozgatni vele a raktár tömeg, poros, még nem rácson függő képeit. Meg kellett velük küzdeni még fizikailag is.

Képvásárlási szándékaival a sírba üldözte a múzeum aktuális gazdasági menedzsmentjét. Noha még egyáltalán nem menedzsment volt, hanem az én időmben és emlékeimben maga Fábián elvtárs. A szörnyű pénztelenségben azért az osztály számára kiharcolt Courbet-t, Corot-t, Monet-t, vagy kiharcolta Kokoschka Veronikáját, hogy csak néhány szerzeményét említsem.

Tanári, helyesebben tanítói működéséről már ejtettem szót, de még nem tudtam kitérni egy – hiszem, hogy az ő életét is meghatározó – kapcsolatra. A legnagyobb részt a múzeum folyosóin, egy-egy munkaszobában vagy a könyvtárban létesített Forum Romanumán többen csiszolódhattunk, ki mennyire igényelte. Volt azonban egy valóságos tanítványa, akit azért választott ki, mert a legtehetségesebb volt, mert a tudományos munkára mindenkinél alkalmasabbnak tartotta. Benne élte ki tragédiába fulladt apai ösztöneit. Olyan háttérre vált Kovács Éva számára, mint egy hiperértelmiségi család, és ha volt teremkeny talaja Genthon intelligenciájának, műveltségének és szakmai tudásának, akkor az őbenne bontakozott ki. Úgy érzem, nagyon jellemző Genthonra, éppen a kvalitás iránti érzékenységére ez a már inkább barátinak, mintsem pusztán tanítványinak nevezhető kapcsolat, ez a kivételes, kölcsönös nagyrabecsülés. Természetes volt, hogy Kovács Éva a középkori, leginkább a franciaországi ötvösségben találta meg azt, ami a leginkább érdekelt, és e téren bontakozott ki szakmai karrierje. A mérce volt a fontos, itt is a kvalitás, a rátalálás öröme, ötvözve az eszméletlenül szívós, mondhatnám könnyörtelen szakmai munkával. Azonos fából faragták őket. – Most

Rippl-Rónai József: Önarckép, 1914 (MNG, korábban Genthon István gyűjteményében)

a tanáré mellett, a tanítvány emléke előtt is egy pillanatra meghajtom a fejem. – Neki kellene itt visszaemlékezni.

És végül, de egyáltalán nem utolsósorban, még néhány perc a szakíróról. Szubjektivitásom itt tetőzik, és differenciálni – személyes és szakmai vonatkozásban is – itt tudok a legkevésbé. Ezt most nézzék el nekem. Az utánam következő előadások, tudom, úgysis megadják a rangját a majd az általam nem említett szakmai eredményeinek is.

Genthon 1932-ben jelentette meg az *Ars Hungarica*-sorozatban és barátja, biztrai Farkas Ferenc kiadásában, könyvét Bernáth Aurélról. Kapcsolatuk, érdeklődése apám iránt a továbbiakban is intenzív maradt, legfeljebb voltak szünetelő, viszonyukat egy darabig jegelő évek a háború előtt. Genthon nagyon kötődött Gerevichhez, bár a Gerevich által kolportált római-iskolás művészekhez – legalábbis írói munkássága erre utal – sokkal kevésbé. A Gresham művészcsoportnak és a római-iskola művészeinek gerevichi szembeállítására, talán nem a legelfogulatlanabb pillanatban történt. De Genthon később nagyon sokat tett a Gresham művészek meg- és elismertetéséért, Egryről, Berényről, Bernáthról és a 30-as évektől már Gresham-es Szőnyiről értő és mélyen elismerő kritikái, tanulmányai vagy könyvfejezetei jelentek meg.

Nem hiszem, hogy e szubjektív történetben tisztelnem lenne a mindnyájunk által annyit forgatott művészettörténeti és topográfiai munkásságának sokrétűségére és megbízhatóságára kitérnem. Szakszerűsége, a lehető legpontosabb adatokra való törekvése és állandó figyelme a kvalitásra szimbiózisban volt igen áttekinthető, olvasmányos írói stílusával. Oeuvre-katalógussal ellátott Ferenczy monográfiája erre a legismertebb példa. A tudomány és a közérthetőség nála édestestvérek voltak. Még lektori véleményeiben is hosszan kitért a stíluspontatlanságokra, a nem világosan értelmezhető részletekre.

Arról a gigászi és tragikusan meghíusult küzdelméről kell még szót ejtenem, amit Rippl-Rónaival vívott. Persze, aki olvassa 1958-ban albumban megjelent nagy Rippl-Rónai esszéjét, és látta az 1961-es Nemzeti Galériabeli (Bodnár Évával közösen rendezett) Rippl-Rónai kiállítását, az tudja, hogy végül is ami a genthoni értékítéletet illeti, az ezekben a művekben megjelenítődött, illetve megmutatta magát. Sokszor említette nekem, hogy dolgozik az oeuvre-katalóguson, szeretne nagymonográfiát írni, de nagyon sok problémája adódott. Mikor négy évvel halála után, égből jött megbízást kaptam a Szemtől-szemben-sorozat Rippl-Rónaijára, és elkezdtem magam beleásni Genthon gyűjtésébe, egy máig nem halványuló döbbenet kerített hatalmába. Most csak az oeuvre-katalógusról beszélek: 3245 papíron sorakozik az oeuvre. A kiállítási katalógusokban fellelhető adatok mellett szerepelnek persze azok a képek, amelyeket ő látott is. Úgy 1-2 ezret. A lapokon kézzel leírja a képeket (jobb karjával könyököl, bal karjával könyököl, fekete masni stb.). Nemhogy számítógép nélkül, nemhogy fénymásoló nélkül, de egy fényképezőgép nélkül volt kénytelen nekiállni ennek a – számomra még mindezen szerszámokkal felfegyverkezve is – reménytelennek tűnő munkának. Rippl-Rónai 4000 feletti alkotásaiból úgy ezer feletti a női portré.

Egry József: Vizhordó nő, 1920-as évek (MNG, korábban Genthon István gyűjteményében)

Genthon felsorol legalább 800-at. Senkinek a képei annyit nem mozogtak, mint Rippliei. Az értékpapírok nyugtalansága van e képekben, az őrzési helyek nagy része már Genthon életében érvényüket veszítették. Genthonnak összesen nem egészen 300 – nem az oeuvre-katalógushoz csatlakozó, hivatásos fotós által készített – reprodukciója volt Rippl-Rónai műveiről.

Ez a vállalkozás, ez a 3245 teleírt papírlap azért ma is értékén kezeit. Az 1998-as Nemzeti Galéria-beli nagy Rippl-Rónai kiállítás katalógusában a legtöbbet idézett „irodalom” – még ha furcsán hangzik is az, hogy „Genthon MKCS-C-I. 36/ stb.” Aki Rippl-Rónai képet vesz a kezébe, az első kérdés, amit feltesz magának ma is: látta-e Genthon? Ha igen, és elfogadta: mint egy fémjegy. A néhány órás lapozás néhány százaléka eredményre vezet.

Genthon felkutatta és lemásolta kézzel! (balkézzel, sűrűn és gyönyörűen) Rippl-Rónai addig megtalálható leveleit további 544 oldalon. A levelek eredetijének egy része már nem fellelhető, így e másolatok értéke megsokszorozódik.

Az 1998-as Rippl-Rónai-kiállítási katalógus általam írt bevezető tanulmányát Genthon Istvánnak ajánlottam. És most ezeket az elmondott gondolatokat is.

Genthon számára a művészet az öröm forrása volt. Nem tudom, ma mihez kezdene. Mert hogy a már a bevezetőben idézett genthoni sorokkal zárjam is ezt a visszaemlékezést: „... ki jövődők és múltak keresztútjait megjárta motívumok zsbongó őserdejére bukkant s rajtuk túl azok isteni magvára, a szépre, az artisztikumra... Épp elég boldog emléket örökített azokra, kik megértik, hogy kigyönyörködte, lelkesülten és pazarul, kigyönyörködte magát e világban.”